

боротьби з правопорушеннями, надати вітчизняній правоохоронній діяльності загальнонародного характеру та вивести її на якісно новий рівень. Більш того, у нас в Україні громадське суспільство тільки починає створюватися, і тому має місце брак громадської культури, роз'єднаність людей, невміння вирішувати свої проблеми спільними зусиллями. При такому становищі про повне запозичення зарубіжного досвіду в цілому або досвіду певного розвиненого громадського суспільства, зокрема, найближчим часом мова йтися не може. Однак вивчення й адаптоване впровадження у практику роботи певних методичних напрацювань і практичних прийомів залучення громадськості до правоохоронної діяльності є не лише можливим, але й необхідним для окреслення власного шляху, набуття власного досвіду, визначення власних орієнтирів під час вирішення завдань охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

1. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. -М., 1997. -354 с.
2. Проект создания системы «добровольной стражи» в Великобритании // Борьба с преступностью за рубежом. -1995. -№ 7.
3. Егер Й. Совет по предупреждению преступности в Шлезвиг-Гольштейн // Криминологические исследования в мире. -1995. -№ 4.
4. Статистика гибели полицейских в США // Борьба с преступностью за рубежом. -2001. -№ 1.
5. Белявская О.А. Уголовная политика в Японии. -М., 1982. -256 с.
6. Эвальд И. Насилие в странах бывшего восточного блока // Криминологические исследования в мире. -1995. -№ 3.
7. Нетрадиционные формы борьбы с преступностью // Борьба с преступностью за рубежом. -1993. -№ 9.

ЛІТЕРАТУРА

Надійшла до редколегії 26.07.2002

МУЗЫЧУК А.Н. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УЧАСТИЯ ГРАЖДАН И ОБЩЕСТВЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЙ В ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА И БОРЬБЕ С ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ

Показана мировая практика борьбы с преступностью с участием общественности.

***

MUZYCHUK A.N. FOREIGN EXPERIENCE OF PARTICIPATION OF THE CITIZENS AND PUBLIC FORMATIONS IN GUARDS OF A SOCIAL ORDER AND STRIFE WITH OFFENCES

The world practice of the struggle with criminality with participation of a public is rotund.

УДК 351.74

О.О. НЕБРАТ

Національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Розглянуті особливості врегулювання конфліктів в слідчій діяльності ОВС.

Україна перебуває нині на складному етапі свого розвитку. Історично склалось, що становлення державності та суспільного світогляду, зміна форм власності є процесом непростим і довготривалим. Важкий економічний спадок, ілюзорно-утопічна ідеологія і національно-релігійні проблеми обернулися для молодой держави спалахом кризових проявів то в одній, то в іншій сферах суспільного життя. Це послужило сприятливим ґрунтом для розквіту злочинних проявів. У зв'язку з цим (і це цілком закономірно) значно підвищились державні та суспільні вимоги до діяльності правоохоронних органів. Поряд з динамікою чинного законодавства, певні зміни спостерігаються й у врегулюванні діяльності органів внутрішніх справ. Проте, ці зміни, головним чином, стосуються лише організаційних та матеріально-

технічних напрямів роботи. Поза увагою і досі перебуває забезпечення та опосередкування діяльності, пов'язаної з боротьбою зі злочинністю, сучасними науковими розробками та рекомендаціями.

Зокрема, в досить скрутному становищі залишається такий важливий напрям діяльності органів внутрішніх справ, як попереднє слідство. Значне переважання кримінальними справами, безліч екстремальних ситуацій, що раптово виникають, недоліки процесуального законодавства негативно впливають на особистість слідчого, викликають певні особистісні зрушення та стимулюють прояви професійної деформації. Вважається, що вагомий внесок у виправлення такого становища повинна зробити юридична наука з точки зору правового регулювання подібних проблем. Наголос ставиться

на правову регламентацію управління конфліктами в діяльності слідчого, яка означає суворе правове регулювання процесу розслідування злочинів, піднесене до норми закону і, таким чином, обов'язкове до виконання.

Досить суттєвою особливістю слідчої діяльності є наявність повноважень влади, тобто наявність права і обов'язку застосування влади від імені закону. Психологічний стан підвищеної відповідальності поряд з необхідністю винесення обґрунтованих та виважених рішень надає слідчій діяльності напруженого характеру. Проте в практичній діяльності слідчого подекуди мають місце окремі негативні тенденції. Це надмірне застосування владних повноважень, що може призвести до зловживання службовим станом та нерішуче застосування владних повноважень, що пов'язане з сумнівами, побоюваннями щодо можливої відповідальності за їх застосування.

Дефіцит часу призводить до напруження в праці - він зумовлений як загальними строками розслідування злочинів, так і строками, пов'язаними з процесуальними моментами руху кримінальної справи. Можна прослідкувати наступні причини дефіциту часу: а) недостовірне прогнозування та урахування кількості та характеру скоєних злочинів; б) правова регламентація строків слідчої діяльності досить суттєво обмежує в часі дії слідчого, що висуває підвищені вимоги до раціоналізації планування робіт та стійкості проти перевантажень; в) особистісний фактор, який має відношення до самоорганізації діяльності слідчого і який опосередковується досвідом роботи, професійною підготовкою, станом здоров'я і т.д.

Негативність емоцій, що впливають на слідчого, причина їх виникнення ґрунтується на негативному емоційному рівні розслідуваного злочину та спілкуванні з особами, що його скоїли, і іншими учасниками процесу.

Специфіка попереднього розслідування визначається тим, що в ньому беруть участь особи, які мають певну зацікавленість, проте багато в чому відмінну (а інколи і протилежну) від зацікавленості слідчого щодо встановлення істини по справі, виявленні повних та всебічних обставин кримінальної справи. Ця відмінність і протиріччя інтересів слідчого та інших осіб досить часто призводять до виникнення конфліктних ситуацій в слідчій діяльності, що вимагає негайного і продуктивного їх вирішення.

Конфліктна ситуація в слідчій діяльності - це наявність актуалізованих психологічних відносин між її учасниками, які мають протилежні системи цільових орієнтацій. А управління конфліктами - це процес цілеспрямованої дії на персонал органів внутрішніх справ з метою усунення причин, які спровокували конфлікт, і приведення поведінки учасників конфлікту в норму.

З точки зору науковців, управління конфліктом включає в себе:

- діагностику та прогнозування конфліктів;
- їх попередження та профілактику;
- регулювання та оперативне вирішення конфліктів.

Для грамотного і ефективного управління конфліктами в слідчій діяльності необхідно, перш за все, провести грамотну діагностику конфлікту. В якості теоретичної бази діагностики конфліктів виступають аналітичні моделі: структурна, динамічна, факторна та функціональна [1, с.16-59].

В діяльності слідчого можуть виникати як зовнішні (відкриті), так і внутрішні (закриті) конфлікти різного рівня протиріччя та напруженості.

Внутрішні конфлікти можуть бути двох видів: внутрішньо особистісні та конфлікти в колективі слідчого підрозділу. Внутрішньо конфліктні ситуації (внутрішньо особистісні конфлікти) породжуються протиріччями між мораллю та розміркуванням між професійним обов'язком та професійною зацікавленістю. Ці конфлікти відносяться до внутрішньо рольових, оскільки пов'язані з реалізацією ролі слідчого. В колективі слідчого підрозділу можуть виникати типові конфлікти, які можна розділити на декілька груп:

- особистість - особистість (міжособистісні);
- група - група (міжгрупові);
- група - особистість;
- особистість - група.

Також можна привести наступну класифікацію:

- конфлікти по вертикалі;
- конфлікти по горизонталі.

Загальнонауковими методами, які використовуються в управлінні конфліктами є:

1) організаційно-адміністративні, що засновуються на законодавчих актах, указах, розпорядженнях і т.п.;

2) економічні, обумовлені і підтримувані економічними стимулами, які дозволяють задовольнити економічні інтереси сторін;

3) соціально-психологічні, які застосовуються з метою вчинення управлінського впливу на конфліктуючих суб'єктів [2, с.289].

З точки зору А.Я. Анцупова, для управління конфліктами усередині слідчого підрозділу, керівник може використовувати прямі і непрямі методи управління.

До прямих методів відносяться наступні:

1. Керівник по черзі запрошує до себе учасників конфлікту і просить кожного викласти суть та причини зіткнення. При цьому він вимагає фактів, а не емоцій. Як тільки він, незалежно від суджень конфліктуючих, визначає свою точку зору і знаходить вирішення, то викликає обох, дає їм можливість викласти свої аргументи, оголошує своє рішення, яке є сигналом про те, що конфлікт вичерпано.

2. Конфлікт виноситься на збори підрозділу

ОВС. Керівник дозволяє висловити конфліктуючим свої претензії одне до одного перед колективом колеґ по роботі. Рішення він приймає на основі виступів учасників зборів, і тепер це рішення оголошується від імені колективу і не підлягає подальшому аналізу.

3. Якщо конфлікт, незважаючи на вказані заходи, не вирішився, керівник звертається до санкцій стосовно конфліктуючих - від критичних зауважень до адміністративних стягнень.

4. Якщо це не допомагає, керівник знаходить спосіб розвести конфліктуючих підлеглих – переміщенням в інший відділ або підрозділ.

В.Г. Андросюк до прямих відносить методи: інформаційного впливу; зміни обставин взаємодії; зміни ритму взаємодії; тактики компромісу; цільового впливу через третіх осіб; стимуляції до співробітництва; деморалізації (дискредитації аргументів супротивника).

Можливо привести приклади, коли учасники конфлікту під впливом прямих методів пом'якшували свої ворожі погляди стосовно один одного, допомагаючи колективу підрозділу ОВС повернутися до здорового соціально-психологічного клімату. Але бувають випадки, коли прямий тиск керівника викликає зворотну реакцію з боку конфліктантів.

Тому більш ефективними бувають непрямі методи управління конфліктами: “виходу почуттів”, “авторитетного третього”, “відкритої агресії” [3, с.75-76]; “примусового вислуховування опонента”, “обмін позицій”, “усвідомлення поведінки” [4].

Наступна класифікація методів управління конфліктами поділяється на [5, с.173]:

- 1) внутрішньо особистісні;
- 2) структурні (чітке формулювання вимог; використання координуючих механізмів; установлення загальних цілей, формування загальних цінностей, система заохочень);
- 3) міжособистісні;
- 4) переговори;
- 5) відповідні агресивні дії;
- 6) персональні [6, с.239].

Також методи управління конфліктами можна розділити на:

1) стратегічні (роз'яснення вимог до роботи; використання механізмів координації, які складаються з ланцюга команд вище стоячих нижче стоячим; встановлення загально організаційних комплексних цілей; методи заохочення);

2) тактичні (відхід від конфлікту; поступок і пристосування; відкритих дій; компромісу; співробітництва і так далі).

Найчастіше зовнішні конфлікти виникають при реалізації відносин між слідчим та несумлінними учасниками розслідування справи.

Однією з причин зовнішнього конфлікту може бути відмінність в уявленнях щодо цілей взаємоді-

ючих сторін. Зокрема, особа, відносно якої проводяться процесуальні та слідчі дії, вбачає у слідчому лише “особистого супротивника”, не розуміючи того, що слідчий збирає і пом'якшуючі вину докази. Ще також слід відмітити, що існує презумпція невинуватості, суть якої складається у тому, що ніхто не може бути визнаний винним у скоєнні злочину інакше як за вироком суду, що набрав законної сили (ст.15 КПК України). Таким чином, завдяки постійній і неухильній дії презумпції невинуватості, всі сумніви щодо доведеності вини підозрюваного будуть тлумачитись на його користь [7, с.44]. Так, недовіра учасників процесу до слідчого, ґрунтується на тлі правового нігілізму.

Джерелом зовнішнього конфлікту може бути і смисловий бар'єр. І, нарешті, зовнішній конфлікт виникає, коли звинувачений відносить себе до категорії “ми – злочинці”, а в слідчому вбачає представника “вони – супротивники з правоохоронних органів”.

Слід сказати, що повсякденні конфліктні ситуації можуть бути припинені з ініціативи учасників на будь-якій стадії. Цього не можна сказати відносно конфліктних ситуацій на слідстві. Виходячи з процесуальної функції слідчого, він не вільний у прийнятті рішення про участь у конфлікті – слідчий не має альтернативи щодо відходу від конфлікту, він має його вирішувати за будь-яких умов.

Але існує протилежна точка зору, яку висловив С. Туркота. Він пропонує врегулювання кримінально-правового конфлікту (злочину) за допомогою подальшого розвитку інституту кримінально-правового компромісу, оскільки держава, яка має величезний арсенал прийомів і засобів боротьби із сучасною злочинністю, обмежується лише карально-репресивними заходами, не приділяючи достатньої уваги іншим способам вирішення кримінально-правового конфлікту (серед яких виділяється саме компроміс), призведе до непередбачуваних наслідків [8, с.70]. Правовою базою для подібних вирішень конфлікту є ст.27 КПК України, де окреслено перелік складів злочинів, при розслідуванні яких може мати місце примирення сторін, але не визначено механізму врегулювання кримінально-правового конфлікту.

Туркота С. вважає, що вже давно назріла необхідність передбачити процедуру компромісної угоди не лише у справах приватного обвинувачення, а й публічного обвинувачення, порушених за фактом вчинення злочину, який не становить великої суспільної небезпеки. Тим паче, що у Законі України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” практично вперше на державному рівні передбачається можливість співробітництва правоохоронних органів із злочинцями. При цьому важливим моментом є те, що державні органи контактують не лише з, так званими, “випадковими” правопорушниками, а з найбільш небезпечною кате-

горією представників злочинного світу – учасниками організованих злочинних груп [8, с. 70].

О.Я. Баєв побудував декілька моделей слідчих ситуацій:

1) суб'єкт має інформацію, потрібну слідчому, про факти та обставини злочину, яку може і бажає передати йому;

2) суб'єкт не має інформації, потрібної слідчому;

3) суб'єкт має інформацію, бажає її передати, але сприйняв та передає її з неупередженим перекрученням;

4) суб'єкт має потрібну інформацію, але навмисно приховує або перекручує її [9, с.61].

Очевидно, що перші дві ситуації не мають відношення до конфліктних, а третя та четверта – типові конфліктні з різним рівнем суперництва. Але можливі і помилки слідчого. Наприклад, слідчий сприймає особу, яка не має інформації, як таку, котра навмисно її приховує; сприймає особу, яка дає навмисно перекручені свідчення, як таку, котра каже правду.

Як було зазначено вище, успіх у вирішенні конфлікту в слідчій діяльності багато в чому залежить від правильного вибору того чи іншого методу управління конфліктом.

Також слід зазначити, що при розслідуванні та розкритті злочинів слідчий постійно вступає в певні відносини з багатьма людьми – свідками, потерпілими, звинуваченими, експертами, понятими, співробітниками контролюючих органів, членами слідчо-оперативної групи. Встановлюючи ці відносини, слідчий, перш за все, керується головною метою – встановлення істини в конкретній кримінальній справі, максимально повне та ефективне розслідування злочину. Встановлення цих відносин підкоряється найбільш загальним закономірностям комунікативної діяльності - діяльності спілкування людини з людиною. Безумовно, результативність будь-якого спілкування оцінюється, перш за все, ефективністю психологічного впливу. Якщо здійснення психологічного впливу в повсякденних побутових умовах звичайно не обтяжується певними межами, регламентуючими чинниками, то за умов розслідування злочинів конкретні правові, етичні та психологічні межі цього впливу займають в діяльності слідчого чільне місце.

Окреме місце в типології конфліктів в слідчій діяльності займають конфлікти з громадянами.

“Чимало порушень закону допускається органами дізнання і попереднього слідства при проведенні обшуку, виїмки, пред'явленні осіб і предметів для впізнання, відтворенні обстановки і обставин події, очної ставки, огляду, освідування, опису майна, а також протоколів названих дій. З цього приводу судами виносилася майже кожна десята окрема ухвала (постанова). Є факти, коли в порушення вимог ст.181 КПК обшук, виїмка та вилучення предметів провадилися в відсутності понятих чи з одним з них,

або при цьому брали участь поняті, які є працівниками РВ УМВС, у відсутності особи, котра займає приміщення. Іноді обшуки провадилися без санкції прокурора, а зафіксовано зазначені дії протоколом огляду та вилучення” [10].

Наведене свідчить, що дізнавачі, слідчі нерідко допускають грубі порушення гарантованого Конституцією України права особи на недоторканість житла, норм КПК, які регламентують порядок проведення слідчих дій, не усвідомлюючи, що зазначені вище порушення виключають використання зібраних таким чином даних як доказів у кримінальній справі.

В результаті подібних порушень громадяни звертаються до державних органів із скаргами на неправомірні дії співробітників ОВС. У 2000 році до Департаменту роботи з особовим складом надійшло 848 скарг, а у 2001 році – 1168. Коментарі зайві. Для врегулювання цих конфліктів співробітники ОВС виїжджали на міста для встановлення фактів, керівниками підрозділів ОВС вівся особистий прийом громадян: начальником Департаменту безпосередньо було прийнято у 2000 році – 13 громадян, а вже у 2001 році – 160; заступниками начальника Департаменту було прийнято у 2000 році – 33 громадянина, а у 2001 – 114; начальниками управлінь та відділів Департаменту було прийнято у 2000 році – 26 громадян, а у 2001 році – 38.

Як вказувалось вище, дуже значну роль в управлінні конфліктами в слідчій діяльності, має профілактика і попередження конфліктів.

Профілактика конфліктів – це дії, які виконують керівники підрозділів ОВС попереджувальних заходів по недопущенню деструктивного, дисфункційного розвитку конфліктних зіткнень [11, с.221].

Аналіз діяльності органів внутрішніх справ, особливостей соціально-психологічної і виховної роботи з особовим складом дозволяє розробити деякі основні напрямки профілактики конфліктності [12, с.11-12].

Перший – врахування власних особливостей та індивідуального стилю діяльності. Далеко не кожен співробітник, зіштовхуючись з конкретною конфліктною ситуацією, віддає звіт у тому, наскільки часто він сам, його особистісні проблеми стали причиною конфлікту. Щоб зрозуміти це, доцільно докладніше проаналізувати, які риси характеру та особливості поведінки притаманні конфліктній особистості.

Другий напрям – врахування особливостей партнера по взаємодії. В конфліктологічній літературі виділяється так звана категорія “важких людей”, причому найбільш загальною рекомендацією у цьому випадку є, по можливості, уникнення спілкування з ними. Стосовно слідчої діяльності слідувати їй неможливо. Тому здається доцільним рекомендувати, насамперед, визначитись, до якого типу “важких людей” належить співбесідник. Після цього значно простіше встановити причини його “труднощів”,

зберігати спокій, не потрапити під вплив такої людини, сформулювати спільний підхід до вирішення конфлікту.

Третім напрямком профілактики конфліктності є врахування особливостей взаємодії між суб'єктом та об'єктом, що зумовлюються необхідністю розслідування злочину. Це потребує, насамперед, адекватного сприйняття, усвідомлення та відображення суті конфлікту з точки зору його психологічних механізмів (інтересів, потреб, мети, завдань, тощо).

Таким чином, слід підкреслити, що гарантування суб'єктивних прав людини органами внутрішніх справ проявляється у забезпеченні особистої безпеки громадян; у своєчасному запобіганні злочинам та адміністративним правопорушенням, охороні суспільного порядку; наданні правової допомоги громадянам у здійсненні їх законних прав та інтересів. Вимоги до правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ не слід зводити до ідеї безконфліктності, а вирішувати виникаючі конфлікти (як внутрішні так і зовнішні) на базі знання методів і правових засобів управління, які необхідно використовувати всім співробітникам ОВС взагалі, і керівникам підрозділів ОВС зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белов А.А. Теоретические и технологические основы диагностики организационных конфликтов: Дис... канд. соц. наук. – Белгород, 1999. – 151 с.
2. Бабосов Е.М. Конфликтология: Учеб. пособие для студ. вузов. – Мн.: ТетраСистемс, 2000. – 464 с.
3. Анцупов А.Я., Малышев А.А. Введение в конфликтологию. Как предупреждать и разрешать

межличностные конфликты: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 1996. – 104 с.

4. Андросюк В.Г. Психология следчої діяльності: Навчальний посібник. – Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 106 с.

5. Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология: учебник. – М.: ИНФРА-М., 2000. – 224 с.

6. Громова О.Н. Конфликтология: Курс лекций. – М.: Ассоциация авторов и издателей "Тандем"; Изд-во ЭКМОС, 2000. – 320 с.

7. Рогатюк І. Обвинувачення та принцип презумпції невинуватості при провадженні досудового слідства // Право України. – 2001. – № 10. – С. 44-45.

8. Туркота С. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві // Право України. – 2001. – № 12. – С. 69-71.

9. Баев О.Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии: (Основы предупреждения и разрешения). – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 132 с.

10. Маляренко В. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства // Право України. – 2001. – № 3.

11. Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 224 с.

12. Кришевич О.В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1991. – 17 с.

Надійшла до редколегії 28.07.2002

НЕБРАТ Е.А. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНФЛИКТАМИ В СЛЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД

Рассмотрены особенности урегулирования конфликтов в следственной деятельности ОВД.

***

NEBRAT E.A. SOME PROBLEMS OF CONTROL OF THE CONFLICTINGS IN INVESTIGATOR ACTIVITY OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS

The features of a settlement of conflicts in investigator activity of law-enforcement organs are reviewed.

УДК 179.7:343.61

В.Ф. ПРИМАЧЕНКО

Юридична академія Міністерства внутрішніх справ України

ПРОБЛЕМА ЕВТАНАЗІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Розглянуто проблему кримінально-правового визначення евтаназії та його закріплення в Кримінальному кодексі України як одного із привілейованих вбивств.

Останнім часом слово "евтаназія", завдяки засобам масової інформації, все частіше перебуває в центрі уваги не лише юристів та лікарів, а й пересічних громадян. Цей термін вперше було введено в

обіг в сімнадцятому столітті англійським філософом Френсісом Беконем для визначення легкого безболісного відходу в небуття. "Евтаназія" – в перекладі з грецької (euthanasia), означає "добра смерть", хоча,